

مروری بر چند کتاب عربی

اکبرنوری

حقیقت و سراب: قرائتی در جنبه عرفانی ادونیس

* الحقیقة و السراب: قراءة فی البعد الصوفی عند ادونیس.
* سفیان زادقة.
* چاپ اول، الجزيرة: منشورات الاختلاف، ۲۰۰۸.

ادونیس در فرهنگ و ادبیات معاصر عرب به دلیل فراوانی سروده‌ها و آثار انتقادی و کیفیت و تداوم آن، از دیگران ممتاز است؛ چنان که بخش بزرگی از نوشتارهای انتقادی وی به نقد شرایط فرهنگی و معرفتی عرب در سه‌گانه *الثابت و المتحول* اختصاص دارد. کتاب حاضر از مدخل «تصوف و نصّ مدرنیسم؛ جدایی پرش و دیدار شعر» و سه فصل و یک خاتمه تشکیل شده است. فصل نخست به بررسی «خط‌سب‌های تصوف و شعر در فرهنگ عربی و اسلامی» اختصاص دارد. موضوع فصل دوم «ادونیس و خاستگاه تصوف» است. در فصل سوم و پایانی درباره «متنیت ادونیس: دیالکتیک مقدس و ناپاک» بحث شده است. مؤلف کتاب بر این باور است که ادونیس دوست ندارد که همانند یک ناقد، یعنی فردی آکادمیک و روشمند و مستند، محاکمه شود؛ بلکه دوست دارد که به او به مثابه یک هنرمند و مشخصاً یک هنرمند انقلابی نگریسته شود. انقلابیان به حرارت و چالاک‌گی، آناشسیسم، عدم پذیرش، شور و شوق و همچنین به تنومندی خط‌هایشان شهره‌اند. برخی از پژوهشگران معتقدند که ادونیس از روحیه پیشگام و پیش‌تاز بودن بیشتر متأثر بوده است تا جریان مدرنیسم به منزله یک کل، و این به دلیل حمله و هجمه او به تراث و تراث‌گرایان بوده و او کوشیده است تا مفهوم دگردیسی را در متون شعری نیز پیاده سازد. از نخستین شاعران عرب که کوشید و جوه تشابه تصوف و مدرنیسم را جست‌وجو کند، ادونیس بود. وی در کتاب *الثابت و المتحول*، برای نگرش صوفیانه جنبش انقلابی افراطی‌ای قائل است که آن را تاریخی در موضع معارضه / مدرنیسم قرار می‌دهد؛ زیرا تصوف در نگاه او یکی از بال‌های نزاع فکری میان حکومت‌های موجود (امویان و عباسیان) است که تلاش می‌کردند به سوی ثبات و تداوم پیش روند؛ اما نیروهای تغییر و انقلاب در جامعه بودند. از نمونه‌های دیگر آن، گروه‌های دیگری مثل معتزله، عقل‌گرایان، باطنیان و ملحدان و نظایر آنها بودند. مؤلف به تلفیق شعر و تصوف به صورت معرفت‌شناسانه معتقد است؛ از این رو، شعر نزد او نوعی از وحدتی است که در آن به دنبال حل تناقضات وجود از طریق گریز از بند کهنگی و روزمرگی به سوی آزادی و نامحدودیت است. ادونیس - و پیش از او تصوف - به کشف باور داشت و به تدریج مواضعش از حمایت و پشتیبانی عقلانیت و شک و دکارتیسم، به رویکردی کاملاً متفاوت متحول شد، که اشراق، عدم پذیرش منطقی و براندازی سلطه عقل و واقع مشخصه‌های آن است. در شعر ادونیس بسیاری از نمونه‌های تصوف، که نمادهای تمدن بر عرف و اندیشه حاکم می‌باشند، یافت می‌شود؛ همانند حلاج، نفری و سهروردی. ادونیس پافشاری و اصراری روشن بر پیوند تاریخی میان پیدایی تصوف و موضوع تشیع دارد، بدون اینکه خود را برای اثبات این پیوند به دشواری بیندازد.

ادونیس، پیشگوی شعر عربی

* ادونیس، عَرَف القصيدة العربية.

* عابد اسماعیل.

* چاپ اول، دمشق: الأمانة العامة للاحتفالية، ۲۰۰۸.

کتاب حاضر پژوهشی درباره زندگی ادونیس، شاعر برجسته سوری است که جنبه‌های گوناگون هنری این شاعر را بررسی کرده است. مؤلف، ادونیس را از سویی به یک پیشگو یا اودیسه و از سوی دیگر به یک ایدئولوگ تنگ‌نظر یا یک جهان‌شهر گشاده‌رو تشبیه می‌کند.

ادونیس سرآمد شاعران معاصر عرب است؛ اما چرا سروده‌های نخستین او، مانند «آغانی مهبیار الدمشقی»، را با عشق و علاقه تکرار می‌کنیم، ولی به اشعار تاریخی اخیر او چندان توجهی نمی‌کنیم؟ آیا سبک ادونیس سبکی است که دروازه‌های خود را به روی همه بسته است؟ آیا صاحب کتاب مفرد بصیغة الجمع، قبل از هر کس دیگری می‌دانست که شعر نویی که در اواخر دهه پنجاه به همراه همکاران خود در مجله شعر بشارت آن را می‌داد، سبک نبود، بلکه موجی بود که در جا و زمانی غیرمناسب دریا را به تلاطم واداشته بود؟

عابد اسماعیل هرگونه نقد و اعتراض به سبک و شعر ادونیس را رد می‌کند و در مدح و تمجید وی به اوج قله می‌رود: «ادونیس یک شاعر دریانورد است؛ یک ماورای فرهنگ پیماست؛ او یک ماجراجوست؛ یک نوگراست؛ او اودیسه شعر عربی است که هیچ‌گاه از سفر خسته نمی‌شود؛ هیچ‌گاه از امید داشتن خسته نمی‌شود و نمی‌خواهد که شعر دره‌ایش را ببندد». این تعریف و تمجید وی، از کتاب‌های اول الجسد آخر البحر و تتباً آیها العمی و تاریخ یتمزق فی جسد امرأة شروع می‌شود و در دیوان فی لعبة مرابا متقابلة بعد افسانه‌ای می‌یابد؛ در دیوان ازمة الرائی الأعمی جنبه صوفیانه می‌یابد؛ کسی که مخالف رؤیاهاست؛ در کتاب تاریخ یتمزق فی جسد امرأة جنبه انشائی هم پیدا می‌کند. مؤلف، ادونیس را هم‌سطح شاعران جهانی، همانند اکتاویو پاز، الن گینسبرگ و نظایر آنان مطرح می‌کند. وی در نقد کتاب الهجرة و التحولات فی اقالیم اللیل و النهار به سخنان و گفته‌های سایر ادیبان و شاعران جهانی نیز استناد می‌کند. ولی باید افزود که این کتاب سؤال نقدی در بر ندارد؛ سؤال‌هایی که با مشخص شدن آنها بتوان این تجربه شعری را مشخص نمود. همان تجربه‌ای که محمد بنیسی درباره آن گفته است: وی همانند آتشی است که هیزم مسلمات را می‌سازند و همانند خالکوبی‌ای است که بدن شعر عربی را تزیین کرده است.

هستی‌شناسی شعر مثنوی سوری

* نوارس سوداء: انطولوجیا الشعر السوری.

* صالح دیاب.

* چاپ اول، الجزیره: منشورات البيت، ۲۰۰۸.

کتاب حاضر هستی‌شناسی شعر مثنوی سوری است که مؤلف در آن به بررسی شعر ۳۳ شاعر پرداخته است. صالح دیاب ابتدا تجربه شعری محمد ماغوط را بررسی کرده و تجربه او را پلکان اصلی پیشرفت اغلب تجربه‌های بعدی در شعر مثنوی دانسته است. این تجربه که «از طبقه‌بندی زمانی گریزان است، با توجه به

اینکه حامل زیبایی‌شناسی‌های بیانی است، تا به امروز تاب آورده است».

مؤلف بر این باور است که دستاوردها و پیروزی‌های ماغوط، کلیدی برای شاعران نسل دهه هفتاد، نظیر منذر مصری، ریاض صالح حسین، عادل محمود و بندر عبدالحمید بود. از نظر این گروه، شعر به فضایی زیبایی‌شناسانه رفت که این فضا مبتنی بر ستایش روزانه و جشن گرفتن آن بود. همچنین از نظر آنان این شعر بر «اهمیت کلام شفاهی عادی و عقب‌نشینی کلی از بلاغت، فصاحت و شیوایی» تکیه داشت. اما انشعاب دیگر در مسیر شعر مثنوی سوری، در تجربه نسل دهه هشتاد پدید آمد. این نسل با بی‌رغبتی و گریز از آنچه عقلانی و دیدگاه‌مدار بود، به شعریتی متفاوت روی آورد که «از مبانی زیبایی‌شناسانه و بیانی رها بود، از شعر شفاهی دهه هفتاد به سوی نگارشی متفاوت حرکت می‌کرد که در درجه اول، تجربه‌گرا بود تا بازنگری و تجدیدنظری درباره ابزار و ساختمان بیانی و سبکی دهه گذشته داشته باشد. بدین روی، به تمام آنچه منبری، خطایی و تهییجی است، پشت کرد و به آنچه درونی، صمیمانه و خاص بود، روی آورد». شعر نسل دهه هشتاد، طبق تقسیم‌بندی مؤلف، به دو جریان منتسب است؛ نخست جریانی که «به زیبایی‌شناسی‌های شعر دهه هفتاد توجهی خاص داشتند، بدون اینکه این زیبایی‌شناسی‌ها را به صورت ریشه‌ای و عمیق بسط و توسعه دهند. از نمایندگان این جریان، لقمان دیرکی، محمد فؤاد و حکم بابا هستند. اما جریان دوم به کار صورت‌سازی و شگفتی‌روزافزون از صورت شعری اهمیت داد. نمایندگان این جریان، عمر قدور، حسین بن حمزه و صالح دیاب هستند». مؤلف در قرائت تجربه‌های شاعران زن سوری، به شاعرانی چون سنیه صالح، دعد حداد، مرام المصری و هنادی زرقه پرداخته است.

قرائت‌هایی در رمان ایرانی

* قراءات فی الروایة الایرانیة.

* سلیم عبدالأمیر حمدان.

* چاپ اول، الهيئة العامة السورية للكتاب ۲۰۰۸.

مؤلف این کتاب بر آن نیست که تاریخچه‌ای از رمان‌های فارسی ایران ارائه دهد؛ بلکه تنها می‌کوشد تا برخی از رمان‌های مهم فارسی را شرح دهد. وی داستان‌ها و رمان‌های ایرانی را مطالعه کرده و از متن آنها توصیفی تاریخی به دست می‌دهد؛ هنری که به دلایل مختلف خواننده عرب بدان دسترسی نداشته و شاید هم به علت آشنا نبودن با حال و هوای آن، برایش جذاب نبوده است و در این میان، بیش از همه، عوامل سیاسی اثرگذار بوده است. به باور مؤلف، رمان‌های نوین ایرانی را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد: گروه مؤسسان، گروه نسل دوم، و گروه نسل سوم. وی از میان گروه مؤسسان، به آثار صادق هدایت و بزرگ علوی توجه نموده و از نسل دوم، به دلیل محدودیت، فقط به آثار هفت تن از نویسندگان این نسل پرداخته است و از نسل سومی‌ها، که راضی نمی‌شوند همه آنها را در یک گروه جمع کنیم، به نوشته‌های امیرحسن چهل تن اشاره می‌کند. عبدالامیر حمدان معتقد است که صادق هدایت نخستین کسی است که به‌شبهه نوین رمان نوشته است. البته شهرت وی فقط به دلیل نوشته‌هایش نیست؛ بلکه سبک زندگی و مرگ ناگهانی وی نیز در این امر دخیل بوده است. وی در ۴۸ سالگی در پاریس خودکشی کرد. صادق هدایت همواره و حتی از اولین نوشته‌هایش سعی کرده است که آثار خود را بدون هیچ نقص و کم و کاستی ارائه بدهد و آنها را از هرچه غیرفارسی است، دور سازد. دور سازی و روانی نوشته‌های وی و جذابیت آنها موجب شده است که از نوشته‌های نثر آن زمان، که مسجع و موزون بودند، بسیار متمایز باشند. مؤلف درباره بزرگ علوی می‌نویسد: با وجود اینکه او در خانواده‌ای مذهبی به دنیا آمد و رشد کرد، غرق در اندیشه‌های سوسیالیستی بود. وی همچنین با ادبیات اروپای جدید نیز آشنا بود. از آنجا که در نوشته‌هایش متأثر از اندیشه‌های مارکسیستی کلاسیک بود، در دهه چهل، که حزب توده در ایران تشکیل شد، پنج سال در زندان به سر برد. وی عضو کمیته مرکزی حزب توده بود؛ ولی در اوایل دهه پنجاه از ایران فرار کرد و بقیه عمرش را در خارج از ایران به سر برد و حتی یکی از نوشته‌هایش که علیه حزب توده بود، بعد از مرگش منتشر شد. وی در این کتاب نه تنها از این حزب کمونیستی انتقاد می‌کند، بلکه آن را به شدت محکوم می‌نماید. حمدان از نویسندگان نسل دوم به احمد محمود اشاره کرده و او را بهترین نویسنده رمان می‌داند. رمان همسایه وی در ۱۹۶۶ نوشته شد؛ ولی چاپ آن بعد از نه سال ممکن شد و حتی تجدید چاپ آن نیز در چهار سال پایانی دوران رژیم شاهنشاهی ممکن نشد.

مؤلف کتاب در ادامه، هوشنگ گلشیری و آثارش، نظیر رمان جن‌نامه، سازه احتجاب و آینه‌های دردار را معرفی کرده و معتقد است که بیشتر نگاه‌ها حول کتاب سازه احتجاب وی متمرکز شد؛ به نحوی که وجود گلشیری را در این کتاب خلاصه کردند و به سایر نوشته‌های وی اهمیت چندانی داده نشد.

ادبیات تشیع در سرزمین شام، در قرن چهارم قمری

* أدب التشیع فی بلاد الشام خلال القرن الرابع الهجری.

* محمد کاظم مکی.

* چاپ اول، بیروت: دار الممتدی، ۲۰۰۸.

کتاب ادبیات تشیع در سرزمین شام در قرن چهارم قمری، در اصل رساله دکتری مؤلف است که چاپ آن به دلایلی نامعلوم، بعد از وفات او صورت گرفته است. این کتاب افقی گسترده از شعر و ادب و معانی دینی و مذهبی را بررسی نموده و مؤلف با توجه به دو عامل اساسی، به موضوع ادبیات تشیع پرداخته است؛ عامل نخست، اهمیت سیاسی این نوع ادبیات در قرن چهارم هجری است؛ زیرا این قرن شاهد اوضاعی بی‌نهایت دشوار برای تشیع بود. عامل دوم، اهمیت ادبی رویکرد بیانی ولایت اهل بیت (ع) است؛ چرا که این نوع ادبیات ابزاری بود که به واسطه آن، پایبندی به خط اهل بیت پیامبر (ص) بیان می‌شد. این کتاب از ۴ باب تشکیل شده است. هریک از این باب‌ها شامل چند فصل است که در آنها مراحل ادبیات تشیع و شرایطی که بر این نوع ادبیات عارض شده، به لحاظ تاریخی به تفصیل تبیین و تشریح شده است. مؤلف در باب نخست شرایط تاریخی، اجتماعی و سیاسی سرزمین شام در قرن چهارم قمری را بررسی و تبیین کرده است. در باب دوم شرایط مذهب تشیع و شیعیان در این سرزمین بررسی و سپس ادبیات عقیدتی تشریح شده است. کاظم مکی در باب سوم وضع ادبیات دینی و عقیدتی و به طور مشخص، ادبیات تشیع در سرزمین شام را طی قرن چهارم قمری بررسی کرده است. باب چهارم و پایانی کتاب به بررسی ارزش ادبیات عقیدتی و دینی در سرزمین شام در قرن چهارم قمری اختصاص دارد.

مقاومت و جلوه‌های آن در شعر زیاد ذبیان

* المقاومة و تجلیاتها فی شعر زیاد ذبیان.

* محمد توفیق صادق.

* چاپ اول، بیروت: ۲۰۰۸.

کتاب حاضر، تحقیق، نقد و بررسی شعر علامه دکتر زیاد نجیب ذبیان، شاعر لبنانی، و رویکرد وی به مقاومت است. کتاب شامل ۵ فصل است؛ در فصل اول، جلوه‌های مقاومت در اشعار زیاد ذبیان بررسی شده است. مؤلف در این فصل ابتدا به زندگی شاعر و مواضع فکری و سیاسی وی پرداخته، سپس ماهیت شعر انقلابی شاعر را تشریح کرده است. در فصل دوم، گزیده‌هایی از مجموعه‌های اشعار نجیب ذبیان در حوزه شعر مقاومت ذکر و بررسی شده است که برخی از این مجموعه‌ها عبارتند از: لکم أضيء الشموع (۱۹۶۸)، الشوق والرصاص (۱۹۶۹)، لتحترق الحدود (۱۹۷۰) الجرح عند خاصرة البحر (۱۹۷۲)، الخالد، عن سيرة الرئيس عبدالناصر (۱۹۷۲) و مذكرات مقاوم (۱۹۷۹). پژوهشگر در فصل سوم ریشه‌های شعر مقاومت را بررسی نموده است. این فصل پژوهشی است تاریخی درباره زیربنای اولیه شعر مقاومت در لبنان و دنیای عرب و جهان اسلام. فصل چهارم به بررسی موضوع تحول شعر مقاومت اختصاص دارد که نجیب ذبیان در آن نمای تاریخی تحولات شعر مقاومت طی دوره‌های سه‌گانه اسلامی، یعنی اموی، عباسی و عثمانی، را تشریح کرده است. در فصل پنجم ساختار کنونی شعر مقاومت بررسی شده و مؤلف به تحولات معاصر و جدید شکل و مضمون شعر مقاومت پرداخته است.

رمان عربی، از واقعیت تا خیالپردازی

* الرواية العربية بين الواقع والتخیل.

* رفیف رضا صیداوی.

* چاپ اول، بیروت: دار الفارابی، ۲۰۰۹.

کتاب حاضر، پژوهش جدید رفیف رضا صیداوی، منتقد و پژوهشگر لبنانی، است که در آن به رصد و شناسایی «خیالپردازی ذاتی» در کار نوآورانه و خلاقانه، با بررسی آثار نویسندگانی چون الیاس خوری، رضوی عاشور علی بدر، احلام مستغانمی، علویه صبح، احمد علی الزین و ... پرداخته است.

کتاب صیداوی که در رمان تاریخ و سپس خیالپردازی ذاتی غور می‌کند، در عین حال خواننده را به این تفکر وامی‌دارد که منتقد در همان حال دیدگاه زیبایی‌شناسانه و تحلیلی ارائه می‌کند. وی که در ارتباطی روشن با رمان جهان عرب - به طور عام - است، ناگزیر باید در آینده به ضرورت گسترش دادن افق این گونه ادبی و نیز نوشته‌های جدیدی که با این سبک تناسب و انسجام دارد، بپردازد. این گونه ادبی، که زندگینامه‌نویسی را با خیال در هم آمیخته است، مانع یا تنگنایی برای نویسنده خلاق نیست؛ بلکه به عکس، افق و چشم‌اندازی جدید را پیش روی او می‌گشاید. اما آن نسبت به منتقد یک مشکل محسوب می‌شود؛ زیرا این نوشته نه یک زندگینامه خودنوشت به شمار می‌آید و نه صرفاً یک رمان. در این نوع نوشته، زندگینامه خودنوشت، چنان که روشن و حاضر است، وجود دارد و نیز خیال که روشن‌تر و حاضر است. مؤلف در این کتاب به این گونه آثار داستانی پرداخته است؛ به طوری که رمان نویسی، به اعتبار یک نوآور و یک فرد حاضر می‌شود؛ بدین معنا که وی جزئی از آن عمل است که از شخصیت‌ها جدا و متفاوت است و اغلب خود داستان نوشتن رمان را روایت می‌کند. خانم صیداوی برای پژوهش موضوع اثر، از لبنان آثار الیاس خوری، علویه صبح و احمد علی الزین، از کویت رمان سمر کلمات طالب رفاعی، از اردن داستان کوتاه اسرار ساعة الرمل الیاس فرکوح، از الجزایر سه‌گانه احلام مستغانمی - ذاکرة الجسد، فوضى الحواس و عابر سریر - از عراق رمان زجاج الوقت هدیة حسین و مصابیح اورشلیم علی بدر را انتخاب کرده است. وی در این کتاب درباره دیالکتیک رابطه میان خیالپردازی و واقع‌گرایی، پرسش رمان از تقدم یکی از این عناصر بر دیگری، تجسم عملگرایی که متن خیال‌پردازانه آن را ارائه می‌دهد، نسبیت حقایق، خیالپردازی درون خیالپردازی، نوشتن به مثابه عمل استمرار در زمان، و خیالپردازی بارورسازنده حقیقت خود بحث می‌کند. صیداوی در آغاز این کتاب نظریات مختلف را در زمینه نقد معرفی کرده، سپس به جامعه‌شناسی ادبیات که به دگرگون شدن مفهوم «فهم» کمک می‌کند، پرداخته است. آنگاه درباره نظریات دریافت بحث می‌کند. وی در مبحث «نقد در جهان عرب» به ذکر منتقد یا رمان‌نویسی نپرداخته و بهتر بود که برای این بخش از کتاب خود عنوان «نقد در لبنان و فرانسه» را برمی‌گزید؛ زیرا جنبش نقد و نامداران این حوزه از مصر، سوریه، عراق و کشورهای غرب جهان عرب را نادیده گرفته است. مؤلف در ادامه، درباره رابطه میان تحولات رمان عربی و تحولات واقع و چالش‌های پیش روی آن بحث نموده و بخشی از این مبحث را به سه‌گانه غرناطه رضوی عاشور اختصاص داده است. سپس درباره «رمان عربی و شهر» بحث کرده است؛ موضوعی که می‌توان آن را در فرآیند تحولات رمان و واقع برشمرد.

* الذاكرة القومية في الرواية العربية.

* فيصل دراج.

* چاپ اول، مرکز دراسات الوحدة العربية، ۲۰۰۷.

چنان که فیصل دراج در کتاب حاضر باور دارد، بدون در نظر گرفتن سرچشمه‌ها و آبشخورهای اصلی، نمی‌توان به پژوهش درباره رمان عربی دست زد. به عبارت دیگر، بررسی رمان عربی، صرف‌نظر از تاریخ فرهنگی جدید عربی امکان‌پذیر نیست؛ چنان که بدون آگاهی از شیفتگی شدید محمد حسین هیکل نسبت به فلسفه روسو، نمی‌توان قرائت درستی از رمان زینب او به دست داد. نیز نمی‌توان در رمان *المدن الثلاث* فرح انطون بدون توجه به ظهور اندیشه‌های کمونیستی تأملی درست داشت، یا از دیدگاه و منظور نجیب محفوظ در سه‌گانه مشهورش، بدون توجه به لیبرالیسم مصری تحلیلی صحیح عرضه کرد؛ امری که گفت‌وگوی مستمر میان نقد ادبی و جامعه‌شناسی فرهنگ را ضروری می‌سازد.

مؤلف در این کتاب تحولات رمان عربی را در سه مرحله بررسی می‌کند: مرحله پیشرفت، مرحله آزادی ملی و استقلال، و مرحله رمان روشنفکر عربی و شکست ملی‌گرایی بعد از شکست ژوئن و جنگ لبنان.

رمان عربی در مرحله اول، پیشرفتی که جهان عرب در سر داشت، یعنی رهایی از عقب‌ماندگی و حرکت به سوی مدرنیسم را روایت کرده است. از آثاری که در این مرحله بررسی شده‌اند، می‌توان به رمان‌های زینب محمد حسین هیکل، *عودة الروح* توفیق حکیم، *الرغيف* توفیق یوسف عواد و آثار عبدالرحمن شرقاوی، غسان کنفانی و عبدالکریم غلاب اشاره کرد. رمان عربی در مرحله دوم، روایتگر آزادی ملی و استقلال و نقد سرکوبگری و سلطه سیاسی است. از آثاری که در این مرحله بررسی شده‌اند، به اینها می‌توان اشاره کرد: *المعلم علی عبدالکریم غلاب، الشراع و العاصفة* حنا مینه، *اولاد حارتنا، العائش فی الحقیقة و اللص و الکلاب نجیب محفوظ و شرق المتوسط عبدالرحمن منیف*. رمان عربی در مرحله سوم روایتگر روشنفکری عربی و دوران پس از فروپاشی ملی‌گرایی و شکست ژوئن و جنگ ژوئن است. رمان‌های مثل *صيف لن يتكرر محمد برادة، رالف رزق الله فی المرأة ربیع جابر، التجلیات جمال العیطانی* آثاری است که در این مرحله بررسی و تحلیل شده‌اند.

مؤلف در نگرش پایانی و کامل خود به تحول جنبش رمان‌نویسی در جهان عرب، به این نتیجه می‌رسد که این رمان به اولیات مدرنیسم عربی اشاره کرده است؛ همچنان که از سه دهه پیش، حکایتگر محو این اولیات و ناکامی در زمینه‌های فکری و سیاسی آن بوده است. رمان عربی بدین معنا، ته‌نشستی است از ته‌نشست‌های مدرنیسم شکست‌خورده و شاهدهی بر جامعه مدنی‌ای که تحقق نیافت و پروژه ملی‌ای سست و بی‌ثبات.

متن مرتبط و آینده فرهنگ عربی

* النص المترابط و مستقبل الثقافة العربية.

* سعید یقطین.

* چاپ اول، عمان (اردن): المركز الثقافي العربي؛ اتحاد کتاب الإنترنت العرب، ۲۰۰۸.

پژوهش و تألیف آثار ارزشمند در زمینه نگارش دیجیتال عربی و جنبه‌های مختلف آن، بسیار کم است و کتاب حاضر از جمله این پژوهش‌های ارزشمند است. سعید یقطین، متفکر و منتقد مغربی، در این کتاب کوشیده است نظریه فکری و انتقادی عربی جدیدی را پایه‌ریزی کند که با روح انقلاب دیجیتال که جهان را در بر خواهد گرفت، همسو و همراه باشد. وی با بازنگری در فرهنگ عربی - به طور عام - و نوشتن خلاقانه و انتقادی عربی - به طور خاص - خواهان قطع ارتباط با نوشتن به مفهوم سنتی و سابق آن است.

یقطین معتقد است که «زمان آن فرا رسیده است که رابطه خود را با دُن کیشوت عربی خاتمه دهیم» و این به معنای آغاز تاریخ جدید نگارش و تاریخ جدید نوآوری و نقد عربی است. وی این کار را از خلال دعوت به «بازبینی در متن، نوآوری و نقد و گشودن خط‌مشی‌های جدید و چشم‌اندازهایی که باید با نوآوری جدید مبتنی بر ارتباط و تعامل در آن پای گذارد» عملی می‌داند. هدف کتاب حاضر تأکید بر ورود به عصر دیجیتال از طریق خلق «متن مرتبط» و در پیش گرفتن ارتباط متنی به منزله محوری اساسی در تفکر و عمل است. مؤلف تأکید می‌کند که تمرین ارتباط، جز با تجدیدنظر و بازنگری در نگارش عربی، از مقالات مطبوعاتی گرفته تا پایان‌نامه‌های دانشگاهی و انواع گفت‌وگو‌هایی که در ادبیات، هنر، علوم

اجتماعی، اقتصاد، فرهنگ و بحث علمی خلق می‌کنیم، امکان‌پذیر نیست.

از دیدگاه سعید یقین، رایانه و اینترنت صرفاً یک ابزار نیست؛ بلکه روش اندیشیدن و روش زندگی و عمل است. وی درباره این معنا تأکید می‌کند که «نمی‌توانیم از مرحله دیجیتال در تولید و دریافت، بدون حضور بیش دیجیتال، تفکر دیجیتال و دیدگاه و فلسفه دیجیتال اشیا سخن بگوییم». وی در همین سیاق، برخی از پرسش‌های مهم را مطرح می‌کند؛ از جمله در عصر خودمان چگونه زندگی می‌کنیم؟ چگونه می‌توان دیجیتال اندیشید؟ چگونه می‌توان دیجیتال نوشت؟ چگونه می‌توان دیجیتال خواند و مطالعه کرد؟ این کتاب از سه باب و یک خاتمه تشکیل شده است که هر باب شامل سه فصل است. یقین در باب نخست درباره «پرسش متن در عصر دیجیتال»، «متن مرتبط و نوسازی نقد ادبی» و «ارتباط متنی و گفتمان داستانی» بحث می‌کند. در باب دوم این موضوعات بررسی شده است: «هنر نگارش دیجیتال: ضرورت‌های نوسازی نگارش عربی»، «مبانی و اصول نگارش دیجیتال» و «دیجیتال‌سازی متن عربی». باب سوم و پایانی شامل این مباحث است: «دیجیتال‌های ادبی و ادبیات دیجیتال»، «ادبیات دیجیتال و گونه‌های جدید» و «نقد در عصر دیجیتال».

شعر خلیل حاوی: بررسی هنری

* شعر خلیل حاوی: دراسة فنیة.

* عابدی علی جمعة.

* چاپ اول، قاهره: هیئة قصور الثقافة، ۲۰۰۷.

خلیل حاوی در سال ۱۹۲۵ در لبنان زاده شد. در دانشگاه امریکایی بیروت در رشته فلسفه تحصیل کرد و برای ادامه تحصیل به کمبریج رفت. مقداری از شعرهای او حاصل تأملاتش در کمبریج است. وی از این دانشگاه درجه دکتري در رشته فلسفه اخذ کرد و استاد دانشگاه امریکایی بیروت شد. از وی پنج مجموعه شعر به نام‌های نهر الرماد (۱۹۵۷)، النای و الريح (۱۹۶۱)، بیادر الجوع (۱۹۶۵)، الرعد الجریح (۱۹۷۹) و من جحیم الکومیدیا (۱۹۷۹) به جای مانده است که این مجموعه‌ها موضوع پژوهش دانشگاهی عابدی علی جمعه قرار گرفته است.

مؤلف کتاب معتقد است که شعر خلیل حاوی به متمرکز شدن خواننده نیاز دارد تا قفل‌هایش باز شود؛ زیرا به خواننده عادی به راحتی اجازه چنین کاری را نمی‌دهد؛ بلکه به خواننده ماهری نیاز دارد که صاحب توان غور در شعر و کشف رمزهای عمق آن و ریشه‌های درهم‌تنیده ژرفای میراث متنوع باشد؛ همچنان که شاعر نیز به رمز و اشاره تکیه دارد و صاحب قدرتی بزرگ در نوآوری رابطه‌هایی است که متصف به ویژگی‌هایی چون تازگی و بداعت هستند.

به باور مؤلف، از نظر خلیل حاوی، شعر نباید ابهام‌آمیز باشد؛ بلکه شعر ساختمانی بزرگ است که زیر قامت بیرونی آن طبقات و دهلزهایی پنهان است و شاعر در به جا گذاشتن بسیاری از اشاراتی که خواننده را در کشف اعماق آن کمک می‌کند، بخل نمی‌ورزد. شاعر این موازنه را به کامل‌ترین شکل ایجاد می‌کند، به گونه‌ای که شعر او به سوی پیچیدگی و ابهام سخت و دشوار - همانند اشعار ادونیس - حرکت نمی‌کند؛ اما در عین حال، به سوی وضوح و روشنی بی‌برده و عربان، نظیر اشعار فیتوری، به‌ویژه در ابتدای تجربه شعری‌اش، یا برخی از اشعار سیاسی البیاتی، پا نمی‌گذارد. از مهم‌ترین ویژگی‌های شعر خلیل حاوی که علی جمعه بدان اشاره می‌کند، انبوهی رمزها و نمادها و ارتباط هم‌زمان آن با ساختار عمل ادبی است؛ به طوری که در یک شعر او انبوهی شگفت‌آوری از رمزها را می‌بینیم که با یکدیگر پیوسته هستند و در جریان کلی شعر حرکت می‌کنند و به منزله سلول‌های زنده در ساختار رمز کلی شعر هستند و چه بسا این ویژگی به اعتماد جوهری و ماهیتی شاعر در اشعارش به اسطوره بازمی‌گردد. شاید خلیل حاوی از بزرگ‌ترین شاعران عرب در گردآوری رمز در اشعارش باشد؛ به طوری که هیچ‌کدام از اشعار او خالی از شبکه‌ای از رمزها و نمادها نیست. این رمزها برگرفته از میراث، طبیعت، واقعیت، و رمزهای ناخودآگاه است. هر کلمه‌ای در شعر خلیل حاوی حامل پرتوهای رمزگونه است و قدرت شاعر در خلق رمزها بسیار است و او در این زمینه دارای شهرتی بسیار در شعر معاصر عربی است؛ برای مثال، نمادهای باد، نای، طاووس، بدویت گندمگون و زاهد، همگی در یک شعر او به نام «نفیر و نای در صومعه کمبریج» گرد آمده است.

این کتاب در ۶ فصل سامان یافته است که طی آن، مؤلف آثار شاعر را تحلیل و بررسی کرده و ویژگی‌های آنها را از زبان، موسیقی، رمز، اسطوره و ساختار دراماتیک و جز آن بررسی می‌کند.